

УДК 811.111'42

КОМУНІКАТИВНА ІНТЕНЦІЯ АНГЛІЙСЬКИХ З'ЯСУВАЛЬНИХ ВИСЛОВЛЕНЬ

Стасів М. В.

Національний університет "Львівська політехніка"

У статті уточнено визначення комунікативної інтенції, її типологію та досліджено її вплив на формування висловлень у з'ясувальних мовленнєвих актах.

Ключові слова: комунікативна інтенція, 'ясувальне висловлення, 'ясувальний мовленнєвий акт.

В статье уточнено определение коммуникативной интенции, её типологию и рассмотрено её влияние на формирование высказываний в изъяснительных речевых актах.

Ключевые слова: коммуникативная интенция, изъяснительное высказывание, изъяснительный речевой акт.

The article deals with the definition of communicative intention, its typology and influence on forming utterances in elucidative speech acts.

Key words: communicative intention, elucidative utterance, elucidative speech act.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими завданнями. У сучасному комунікативно зорієнтованому мовознавстві велика увага приділяється питанням взаємодії комунікативних характеристик мовленнєвого акту (МА) та мовних засобів, які сприяють чи перешкоджають досягненню комунікативних цілей.

Роль комунікативної інтенції в процесі організації мовленнєвої діяльності досліджували вітчизняні та зарубіжні мовознавці (Г. Почепцов, І. Стернін, Дж. Остін, Дж. Серль та ін.); соціологи (Т. Дрідзе, Г. Врігт та ін.) і психологи (Е. Берн, Л. Виготський та ін.). **Актуальність** цієї праці зумовлена відсутністю єдності поглядів на місце, роль та принципи функціонування комунікативної інтенції в МА. Оскільки комунікативна інтенція різних типів МА не становила об'єкт лінгвістичних студій, то опишемо можливий підхід до розгляду такого об'єкта на матеріалі з'ясувальних МА.

Метою цієї статті розглянути поняття комунікативної інтенції як компонента комунікативно-прагматичної структури 'ясувальних висловлень у комплексних МА. Досягнення мети вимагає уточнення визначення комунікативної інтенції, її типології та дослідження її впливу на формування висловлень у з'ясувальних МА. У статті показано динаміку розвитку точок зору на комунікативну інтенцію. Результати дослідження ілюструються прикладами з Британського національного корпусу [17].

Виклад основного матеріалу дослідження. Передумовою введення поняття інтенції в лінгвістиці стало виникнення теорії мовленнєвих актів (ТМА), основоположником якої є британський логік, філософ і лінгвіст Дж. Остін [15].

З метою уточнення ідей Дж. Остіна стосовно ілюкативного рівня аналізу МА його послідовники вводять поняття інтенції в категоріальний апарат ТМА.

Англійський логік П. Стросон використовує термін "шап", "ціль" при поясненні вербальної комунікації мовця та адресата. Він відводить чільне місце процесу розпізнавання

намірів мовця: "маючи намір переконати іншого в чомусь, мовець спостерігає за вербальними діями партнера по комунікації і має інший намір, щоб слухач розпізнав і цей його намір тощо" [9, с. 137–141].

Американський лінгвіст, логік і філософ Г.-П. Грайс розглядає інтенцію як намір мовця повідомити щось, передати у висловленні певне суб'єктивне значення: "А має щось на думці, коли виголошує *x*" [18, с. 379].

Американський логік та лінгвіст Дж. Серль пропонує схему мовленнєвої ситуації, за якою мовець має намір ідентифікувати повідомлення з предметом *x* для адресата мовлення через те, що він (адресат) зрозуміє намір мовця ідентифікувати предмет *x*. При цьому автор хоче, щоб адресат розпізнав намір, залучивши власні знання правил побудови повідомлень і відомості про контекст [20, с. 94–95].

У теорії планування М. Братмана інтенції є етапами реалізації плану. Людина є "особистістю, що планує", планування дає їй можливість впорядкувати дії та узгодити їх з іншими людьми. Плани мають ієрархічну структуру елементами якої є інтенції. Формуванню інтенції передують ситуація з певним набором часових, соціальних і психологічних факторів, які впливають на породження інтенції і вибір способу її реалізації. Учасник ситуації бере на себе зобов'язання реалізувати дію та під впливом "фільтрів допустимості" (бажань і переконань учасника) обирає невербальний / вербальний спосіб вираження наміру через МА [16].

Російський мовознавець І. Сусов зазначає, що інтенція "широкому" розумінні проявляється в якості домовної фази комунікації та зумовлює вибір і комбінування мовних одиниць, відповідні ситуації спілкування, функційний стиль вибір мовних засобів. У "вузькому" розумінні він зводить її до поняття ілюктивного акту, який не співвідноситься з авторською інтенцією, що передують висловленню, чи з продуктом її реалізації, а який є процесом розкриття мовцем поставленої цілі, що відбувається одночасно з процесом самого висловлення [10, с. 101].

При дослідженні контексту комунікативної лінгвістики П. Колшанський відводить важливе місце фоновим знанням комунікантів, які як внутрішні екстралінгвістичні контекстні фактори визначають інтенцію і вибір інформаційних елементів для формування висловлення [5, с. 134]. Домінуючим у змісті висловлення він вважає тотальний смисл, для формування якого визначальною є інтенція мовця, тобто певна глобальна настанова на смисл майбутнього висловлення [5, с. 140].

В МА поняття комунікативної інтенції тісно пов'язане з поняттям ілюктивного акту. О. Москальська виділяє два основних види комунікативних інтенцій – інформування та активізування. Їхня реалізація може відбуватися за допомогою наступних комунікативних способів: повідомляти – констатувати – стверджувати; переповідати – описувати – розповідати – оцінювати – змальовувати – стисло викладати; пояснювати – порівнювати – резюмувати – узагальнювати – робити висновки; обґрунтовувати – доказувати – заперечувати – викривати; коментувати – аргументувати; спонукати – просити – закликати – апелювати – вимагати – інструктувати – наказувати; запитувати.

Найвищий ступінь узагальнення комунікативних інтенцій втілюють основних комунікативних настановах: розповідання – спонукання – запитування. Низьким ступенем узагальнення вважаються мовленнєві форми, які реалізують всі комунікативні настанови [6, с. 55–59].

Український мовознавець О. Почепцов вважає конвенцію інтенційності мовленнєвої дії однією із найбільш загальних конвенцій, які регулюють процес спілкування: "своїм мовленнєвим ходом мовець переслідує деяку ціль" [7, с. 74].

В більшості випадків мовленнєва дія і ціль, яка реалізується через неї, є лише етапом на шляху до головної цілі мовця. Інтенційний аналіз висловлення "Як доїхати до вокзалу?"

показує, що вихідна інтенція адресанта полягає в тому, щоб запитати адресата, як доїхати до вокзалу, а кінцева – в тому, щоб доїхати до вокзалу.

За вихідною інтенцією О. Почепцов виділяє три типи актів – описування, спонування і запитування [7, с. 75]. З огляду на міру доступності інформації у висловленні відносно кінцевої інтенції мовця він поділяє висловлення на два класи: висловлення із заданою кінцевою інтенцією, в яких вона є експліцитна; висловлення з інференційною кінцевою інтенцією, для встановлення якої необхідно здійснити операцію виводу. Останні поділяються на два підкласи: висловлення з легковивідною і важковивідною кінцевими інтенціями.

За часом реалізації МА О. Почепцов виокремлює такі типи інтенцій: актомовленнєві (інтенції мовця, що реалізуються в процесі побудови МА) та постакомовленнєві (інтенції мовця, які формуються після побудови МА). У свою чергу вони можуть бути вихідними та кінцевими. Вихідна інтенція – актомовленнєва або постакомовленнєва, яка відкриває собою можливість подальших інтенцій. Кінцева інтенція – актомовленнєва або постакомовленнєва інтенція, викликана вихідною інтенцією. *Назі формулювання запитання "Де можна купити журнал «Всесвіт» № 10?"* початковою актомовленнєвою інтенцією буде поставити питання "Де купити журнал «Всесвіт» № 10?", кінцевою – отримання відповіді; початковою постакомовленнєвою – осмислення отриманої інформації, кінцевою – дії, спрямовані на те, щоб купити журнал [7, с. 86].

У межах дослідження теорії мовного впливу Л. Кисельова розглядає такі види інтенцій: інформативні (передача адресату нових відомостей про зміни, які відбуваються в світі); спонукальні (залучення адресата до змінювання навколишнього світу спонування його до реакції на зміст висловлення); емоційні (реакція на прагматичну ситуацію спілкування); контактні (налагодження міжособистісних відносин між учасниками комунікативного акту) [4, с. 149].

На основі класифікації ілокутивних актів за Дж. Серлем Л. Федорова виділяє наступні типи інтенційного впливу: соціальні впливи (реалізація визначених соціальних актів: привітання, прощання тощо); волевиявленнямовленнєві дії, спрямовані на те, щоб виконати волю мовця: наказ, прохання тощо); пояснювання та інформування (стратегії мовленнєвого впливу: доповідання, повідомлення тощо); оцінні та емоційні мовленнєві впливи (суспільні або міжособистісні суб'єктивно-емоційні відносини) [11, с. 48 – 50].

При дослідженні мовної взаємодії комунікантів російський лінгвіст О. Кібрик виділяє такі комунікативні інтенції: передача інформації, яку має мовець; отримання інформації, яка потрібна адресатові; генерування нової інформації мовцем; усунення протиріч на основі знань мовця та / або адресата; задоволення вимог мовленнєвого ритуалу [3, с. 293].

Відправним пунктом комунікації А. Антонова вважає ситуацію. Один із комунікантів має інтенцію повідомити щось іншому комунікантові. В цьому випадку має місце феномен "атракції". Привертання уваги потенційного слухача може відбуватися невербально або вербально. При виборі вербального способу вираження наміру стосовно факту комунікації мовець формує декілька проміжних інтенцій: інтенцію правильно оформити висловлення з фонетичної, граматичної, семантичної точок зору та з огляду на жанр і реєстр. Крім того, мовець має персуазивний намір – інтенцію переконати слухача в щирості свого наміру стосовно ситуації.

Інформація, яку передає адресант, може сприйматися адресатом не тільки лінійно, а й парадигматично, тобто на рівні асоціацій, які формуються під впливом елементів мовного коду. Асоціації фіксуються в пам'яті потенційних адресанта та адресата і набувають характеру фрейму – особливої структури, в якій містяться знання про стереотипну ситуацію. Інформація, яка надається реципієнтові, оцінюється з врахуванням досвіду, збереженого в фреймах його пам'яті у вигляді асоціацій і пов'язаних з ними емоцій. Продуцент успішно маніпулює аудиторією, якщо він створив за допомогою мовного коду засоби "вмикання"

фреймів, які викликають потрібні асоціації та емоційні стани. Таким чином, модель МА слід доповнити за А. Антоновою ще одним інтенційним компонентом – фреймовою інтенцією [1, с. 47 – 48].

При дослідженні перформативності НФормановська розглядає інтенцію як задум побудувати мовлення на інформативній або фатичній основі, в офіційно-діловому, розмовному чи іншому стилі, в монологічній або діалогічній формі, усно або письмово, шляхом вибору тієї чи іншої стратегії і тактики. Вона інтерпретує спеціалізоване поняття – мовленнєву інтенцію – як намір, задум зробити щось, виконати дію за допомогою інструменту "мова – мовлення – висловлення", тобто реалізувати МА. Сутність мовленнєвої інтенції розглядається нею двобічно: з одного боку, це мотив і ціль, з іншого – психічний субстрат. Н. Формановська зазначає, що мотиваційно-цільова діяльна сила втілюється в іллокутивній функції (силі) висловлення. В силу цього вона, як і О. Москальська, відносить мовленнєву інтенцію до ілокуції як значення до функції [12, с. 280].

За О. Гнатковською інтенція формується з відомості мовця і вербалізується ним у висловленні під впливом когнітивних комунікативних характеристик його мовної особистості. Вона інтерпретує інтенцію як складне когнітивно-комунікативне явище, що формується на основі певних знань уявлень про світякі становлять концептуальну та мовну картини світу мовця [2, 4]. Шляхом аналізу "Я-висловлень" художнього, газетного та наукового авторських дискурсів сучасної англійської мови нею встановлено 22 типи інтенцій: повідомлення ративну, уточнення, експлікативну репрезентативну резюмування, нагадування, підтвердження, заперечення, докору), асертивну, супозитивну, промісивну, менасивну передбачення, пропозиції, вимоги, реквестивну поради, подяки, вибачення, запиту.

При дослідженні інтенції мовця та інтенціональності М. Хо (M. Haugh) та К. Ящольт (K. Jaszczolt) виділяють дві групи інтенцій: проксимальні (єрішно-спрямовані інтенції, які використовуються для визначення значень адресанта на рівні висловлення) та дистальні (наміри вищого порядку, які впливають на породження МА та розгортання дискурсу; контролюють цілі сегменти діалогу"); приватні (ці, що включають лише адресанта) і соціальні (цілі, що включають щонайменше ще одну особу, крім адресанта) [19, с. 104 – 106].

При розгляді комунікативної інтенції у світлі теорії актуального членування речення С. Шабатсавка витлумачує її як комплексну амбівалентну мовленнєву категорію, що відображає психоментальний простір мовної особистості в основних модально-інтенційних реченнєвих реалізаціях та дискурсивних виявах [14, с. 593]. Вона стверджує, що багатогранну діяльність мовної особистості репрезентують такі релевантні інтенції: інформативні (констатують реальний або ірреальний факт, передають через мовця повідомлення про світ); питальні (формують когнітивний процес-пошук, реалізують гносеологічну потребу мовця заповнити інформаційні лакуни у знаннях); спонукальні (передають наказ, вимогу і т. ін.); оптативні (передають волевиявлення субкта текстової комунікації його прагнення виконати потенційно бажану дію в постмовленнєвому просторі); емоційно-оцінні (пов'язані з прагненням мовця передати свій емоційний стан); інтерактивні (встановлюють, активізують та ініціюють контакт між учасниками комунікативного акту) [13, с. 453 – 456].

На основі проаналізованих точок зору вітчизняних та зарубіжних лінгвістів комунікативну інтенцію охарактеризовуємо у широкому значенні як комунікативно-прагматичну категорію, яка відображає суб'єктивний чинник в міжособистісному спілкуванні. У вузькому значенні витлумачуємо досліджуване поняття як 'субивну настанову змісту висловлення, скеровану на ініціювання комунікативного процесу управління мовленнєвими діями шляхом добору засобів мовного коду, ходів, стратегій і тактик спілкування в комунікативній ситуації взаємодії.

В процесі комунікації мовець використовує з'ясувальні висловлення для здійснення різноманітних мовленнєвих дій. У будь-якій комунікативній ситуації досліджувані висловлення у першу чергу реалізують з'ясувальну функцію, тому первинною інтенцією з'ясувальних висловлень є з'ясування:

напр.: *I think that some girls can't disassociate themselves from all the advertising they see.*

З урахуванням комунікативно-прагматичних параметрів – суб'єкт, об'єкт, суб'єктно-об'єктні відношення – вважаємо за доцільне виділити наступні типи вторинних інтенцій з'ясувальних висловлень:

1) інформувальні – відтворення передачі адресантом нових для адресата відомостей про зміни, які відбуваються в світі. Реалізація інформувальної інтенції спрямована на перетворення знань адресанта в інформацію та поповнення інформаційного фонду адресата. Перед адресантом постає завдання вибору інформації, а перед адресатом – відтворення та інтерпретація інтенційного стану адресанта.

Напр.: *I said that the key business goal there was to create a mailing list.*

2) зобов'язувальні – накладання на адресанта обов'язку здійснити дію або дотримуватися певної лінії поведінки. При реалізації зобов'язувальної інтенції адресант ставить перед собою завдання виконати якусь обіцянку або бере на себе непорушне зобов'язання щодо виконання певних дій у майбутньому. Зобов'язувальна інтенція скерована на виконання дії, яка може відповідати інтересам адресанта або адресата.

Напр.: *He swore that he would kill every chaos worshipper on the face of the world.*

3) змушувальні – процес відтворення залучення адресата до зміни зовнішнього світу та спонукання його до реакції на зміст висловлення. Адресант виконує мовленнєву дію не у зв'язку з інформативною потребою адресата, а під впливом внутрішніх або зовнішніх обставин, пов'язаних із ситуацією спілкування. В процесі реалізації імпліцитної змушувальної інтенції адресант і адресат є активними діячами прагматичної ситуації. Мовленнєва дія адресанта актуалізує ситуацію спілкування та участь у ній адресата. Змушувальна інтенція спрямована на зміну лінії поведінки адресата в комунікативній ситуації взаємодії.

Напр.: *He demanded that the army rise up against the government.*

4) емоційно-оцінювальні – вираження адресантом свого ставлення до світу, реакція на прагматичну ситуацію спілкування. При вираженні адресантом емоційно-оцінювальної інтенції він апелює до думки адресата. Оцінка того, що відбувається, спонукає адресанта повідомити про це, а реакція на ситуацію стає стимулом для мовленнєвої дії, спрямованої на її зміну.

Напр.: *I am sorry that I have been so ungrateful in the past for your many generous acts.*

Інформувальні та змушувальні інтенції втілюються в ілокутивних опорних дієсловах головної частини з'ясувальних висловлень в структурі прямої та непрямої мови.

Інформувальні інтенції в структурі прямої і непрямої мови:

напр.: *'I can't remember whether I locked the door,' said Dave.*

She whispered that she would have to leave early.

Змушувальні інтенції в структурі прямої та непрямої мови:

напр.: *'You must do what the referee tells you,' said the coach.*

Tristan asked that he were going to set up website.

З'ясувальна інтенція мотивує з'ясувальний МА, лежить в його основі, втілюється в інтенційному значенні, яке виражається на мовному рівні ілокутивним опорним дієсловом головної частини складно-підрядного речення з підрядним з'ясувальним. Вона впливає на значення з'ясувальних висловлень в з'ясувальних МА (Рис. 1).

З опорою на Дж. Серля [8] за інтенційними значеннями виділяємо такі типи з'ясувальних МА, що реалізуються в з'ясувальних висловленнях:

1) репрезентативи фіксують відповідальність адресанта за повідомлення про стан справ, за істинність вираженого судження):

напр.: *I can assure you that any information given during the interview will be treated in the strictest confidence.*

2) комісиви (покладають на адресанта обов'язок здійснити майбутню дію або дотримуватися певної лінії поведінки):

напр.: *She promised that there would be no more political prisoners, no more exiles, no more land confiscations.*

3) директиви (спробами адресанта домогтися дій з боку адресата):

напр.: *I must warn you that any mention of Clare agitates your grandmother.*

4) експресиви (виражають психологічний стан, заданий умовою щирості відносно стану речей, визначеного в рамках пропозиційного змісту):

напр.: *It is so good that we now use it for all our drawing and image manipulation for the artwork you see in this section of the magazine.*

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, комунікативна інтенція є важливим компонентом комунікативно-прагматичної структури з'ясувальних МА. Вона мотивує та здійснює вплив на формування значень з'ясувальних висловлень в з'ясувальних МА. Оскільки комунікативна інтенція є вагомим складником з'ясувальних МА на комунікативно-прагматичному рівні їхньої організації, перспективним вважаємо вивчення цього об'єкта в інших типах МА.

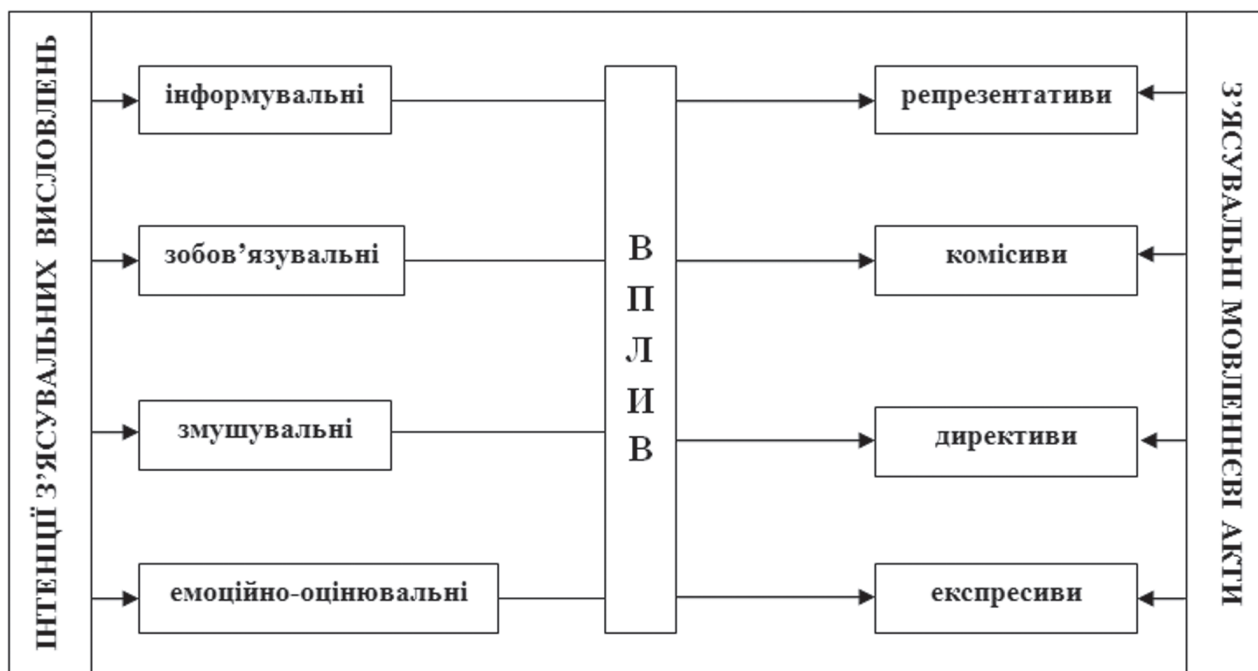

Рис. 1. Зв'язок інтенційності з'ясувальних висловлень з типами МА

Література

1. Антонова А. В. Средства выражения промиссивной интенции в английском языке / А. В. Антонова. – Оренбург: ИПК ГОУ ОГУ, 2007. – 119 с.
2. Гнатковська О. М. "Комунікативні інтенції" – висловлень" у сучасному англійському дискурсі: лінгвокогнітивний та прагматичний аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 "Германські мови" / О. М. Гнатковська. – Чернівці: Рута, 2009. – 20 с.
3. Кибрик А. Е. Очерки по общим и прикладным вопросам языкознания / А. Е. Кибрик. – М.: Едиториал УРСС, 2002. – 336 с.
4. Киселева Л. Я. Вопросы теории речевого воздействия / Л. Я. Киселева. – Л., 1978. – 236 с.
5. Колшанський Г. В. Контекстная семантика / Г. В. Колшанський. – М.: Наука, 1980. – 218 с.
6. Москальская О. И. Грамматика текста / О. И. Москальская. – М.: Высш. школа, 1981. – 183 с.

7. Почепцов О. Г. Основы прагматического описания предложения: [монография] / О. Г. Почепцов. – К. : Высш. школа, 1986. – 116 с.
8. Серль Дж. Классификация иллокутивных актов / Дж. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1986. – Вып. 17. – С. 170–194.
9. Стросон П. Ф. Намерение и конвенция в речевых актах / П. Ф. Стросон // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1986. – Вып. XVII. – С. 130–150.
10. Сусов И. П. О двух путях исследования содержания текста / И. П. Сусов // Значение и смысл речевых образований. – Калинин : Калининск. гос. ун-т, 1979. – С. 90–103.
11. Федорова Л. Л. Типология речевого воздействия и его место в структуре общения / Л. Л. Федорова // Вопросы языкознания. – 1991. – № 6. – С. 46–50.
12. Формановская Н. И. Речевое взаимодействие: коммуникация и прагматика / Н. И. Формановская. – М. : Издательство "ИКАР", 2007. – 480 с.
13. Шабат-Савка С. Т. Дискурс як релевантний спосіб втілення комунікативних інтенцій / С. Т. Шабат-Савка // *Studia Linguistica*. – К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2011. – Вип. 5. – С. 451–457.
14. Шабат-Савка С. Т. Комунікативна інтенція у світлі теорії актуального членування речення / С. Т. Шабат-Савка // *Слов'янський збірник: [зб. наук. праць]*. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – Вип. 17. – Ч. 2. – С. 592–599.
15. Austin J. L. *How to do things with words* / J. L. Austin. – Oxford : Clarendon Press, 1962. – 166 p.
16. Bratman M. *Intention, Plans and Practical Reasoning* / M. Bratman – Cambridge, MA : Harvard University Press, 1987. – 212 p.
17. British National Corpus. – Режим доступу : <http://info.ox.ac.uk/bnc/index.html>, 2007.
18. Grice H. P. *Meaning* / H. P. Grice // *Philosophical Review*. – 1957. – № 66. – pp. 377–388.
19. Haugh M., Jaszczolt K. *Speaker intentions and intentionality* / M. Haugh, K. Jaszczolt // *The Cambridge Handbook of Pragmatics*. – United Kingdom: Cambridge University Press, 2012. – pp. 87–112.
20. Searle J. R. *Speech acts : an essay in the philosophy of language* / J. R. Searle. – University Press, Cambridge, 1969. – 164 p.